

עניינו של משיח | אלון טרייסטמן הבחינה שבחיילי צה"ל

פתיחה

כאשר למדתי עם עומר כהן יבדל"א חברי לשיעור, תורה של ר' נחמן העוסקת במשיח ובמסירות נפש למען עם ישראל לא יכולנו שלא לחשוב על חיילי צה"ל. מלבד זמן אלול בודד כל חווית הישיבה של השיעור שלנו היתה בצילה של מלחמה, וכעת אנו עומדים חודשים ספורים לפני גיוסנו לצה"ל. עם הצורך הגובר במסירות נפש עבור עם ישראל והגיוס ההכרחי הנובע ממנו, היה נדמה לי להציע במאמר זה לצבוע את חיילנו באורו של משיח.

לפני שנעשה זאת, נברר ככל הניתן במסגרת מאמר קצר זה את עניינו של משיח כפי שמאפיין אותו ר' נחמן, נבין מדוע ענווה היא מהותית למשיח וכיצד היא מובילה למסירות נפש המאפיינת אותו. ראשית נציג את התורה המדוברת:

ובכל צדיק וצדיק, מי שהוא צדיק באמת, יש בו התגלות משיח. ואעפ"י שאין בו התגלות משיח, יש בו מדה של משיח, שהוא בחי' משה, כמ"ש בזה"ק (בראשית דף כה ע"ב) משיח דא משה, כמו שאפרש. כי משה מסר נפשו בעד ישראל, כי ידע שפלותו באמת, וידע חשיבות וגדולות ישראל, כמו שכתוב (במדבר יב) והאיש משה עניו מאד מכל האדם, ומחמת זה מסר נפשו וחיותו בעדם. לכן מי שהוא צדיק באמת, ויודע שפלותו, ויכיר חשיבות ישראל, יכול למסור את נפשו בעדם. (ליקוטי מוהר"ן תורה עט)

כהן גדול

כהן משיח

המילה "משיח" מוזכרת בתורה פעם ראשונה בהקשר של כהן גדול, המקריב קרבן חטאת על חטאיו:

(א) וַיִּדְבֹּר יְקֹנֶק אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ קִי־תִחַטָּא בְּשִׁגְגָה מִכָּל מִצְוֹת יְקֹנֶק אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה: (ג) אִם הִפְתָּן הַמְּשִׁיחַ יִחַטָּא לְאַשְׁמַת הָעַם וְהִקְרִיב עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פֶּרֶדְבָּקָר תָּמִים לִיקְנֶק לְחַטָּאת: (ויקרא ד', א'-ג')

כאשר כהן משיח חוטא, הוא חוטא לאשמת העם. כלומר, חטאו אינו פרטי כאחד האדם, אלא מוסב על כלל הציבור. יתר על כן, בשונה מקרבן חטאת של סתם אדם שאותו מקריב הכהן במסגרת תפקידו בעבודת המקדש, כאן אנו רואים שהאדם החוטא הוא המקריב; מצב ייחודי בו הכהן המשיח חטא באופן שמייצג את עמ"י, והחובה לבקש כפרה מוטלת עליו באופן בלעדי. וכן מובא ברש"י:

...ופשוטו לפי אגדה, כשכהן גדול חוטא, אשמת העם הוא זה, שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם, ונעשה מקולקל:¹ (רש"י שם)

אם כן, ראינו בשלב זה שהכהן המשיח הוא כהן גדול ששגגתו עולה כאשמה כללית של עם"י, בתור כהן שכפרת הציבור תלויה בו. האזכור הבא של כהן משיח הוא בפרשה הסמוכה, העוסקת בפר העלם דבר של ציבור:

(יג) וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנִעְלָם דְּבַר מַעֲשֵׂי הַקֹּהֵל וְעָשׂוּ אֶחָת מִכָּל־מִצְוֹת יְקֹנֶק אֲשֶׁר לֹא־תַעֲשֶׂינָהּ וְאָשָׁמוּ: (יד) וְנִזְדָּעָה הַחֲטָאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהַקָּרִיבֹו הַקֹּהֵל פֶּר כֶּזֶב־קֶרֶל לְחַטָּאת וְהִבְיֵאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֱהֹל מוֹעֵד: (טו) וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפֶּר לִפְנֵי יְקֹנֶק וְשָׁחַט אֶת־הַפֶּר לִפְנֵי יְקֹנֶק: (טז) וְהִבְיֵא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדָּם הַפֶּר אֶל־אֱהֹל מוֹעֵד: (וַיִּקְרָא ד', י"ג-ט"ז)

גם כאן אנו רואים שכהן משיח מוצג כדמות הנושאת אחריות ציבורית, במצב בו נעשתה הוראת ב"ד שגויה. לאחר סמיכת הזקנים את ידיהם על הקרבן כנציגי הציבור, הכהן המשיח נושא את האחריות להקריב ולכפר על חטאת הציבור. אזכור נוסף של כהן משיח הוא שני פרקים לאחר מכן, במסגרת הציורוי על מנחת החניכה של הכהנים; ביום הראשון לשימוש של כל כהן עליו להביא מנחת חינוך. הכהן הגדול נדרש לעשות את המנחה הזו כל יום, "חק עולם":

¹ וכן מובא בגמרא בהוריות: "...דתנו רבנן: לאשמת העם - הרי משיח כצבור ... " (הוריות דף ו עמוד ב)

(טו) וְהִפְתָּן הַמְשִׁיחַ תַּחֲתֵיו מִבְּנֵיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חֶקֶדְעוֹלָם
לִיקָנֶק כָּלִיל תִּקְטֹר: (ויקרא ו', ט"ו)

בהקשר זה, ראוי להביא את דברי הרש"ר הירש על אתר המתאר את
הכהן הגדול כדמות בעלת חובה כלפי הזולת, המתבטאת בין היתר
בהבאת מנחת חניכה בכל יום. בשלב זה, הכהן המשיח מצטייר
כדמות בעלת אחריות ציבורית כלפי עמ"י, בין אם כאשר שגגתו
הפרטית עולה כחטאת העם, ובין אם כמכפר על שגגת העם.

חק-עולם: "חוק" איננו רק נרדף ל"משפט"; אלא הוא
מצייין גם חובה המוטלת על אדם כלפי הזולת. כך בראשית
מז, כב (עי' פי' שם); ויקרא י, יג - יד; משלי ל, ח. נראה לנו
שיש לפרש כך גם כאן. (רש"ר הירש שם)

רוצח בשגגה

מקור נוסף בו ניתן לראות את אחריותו של הכהן הגדול הוא פרשת
רוצח בשגגה, בה אנו מוצאים קשר ישיר העולה מן הפסוקים בין
היות הכהן הגדול משוח לאחריותו כלפי הרוצח בשגגה:

(כה) וְהִצִּילֹה הָעֵדָה אֶת־הַרֹצֵחַ מִיָּד גֹּאֵל הַדָּם וְהִשִּׁיבֹה אֹתוֹ
הָעֵדָה אֶל־עֵיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד־מוֹת־הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ: (במדבר ל"ה, כ"ה)

לולא העיסוק לעיל באחריותו הציבורית של הכהן הגדול, עשויה
לעלות השאלה: מה בין מיתתו של הכהן הגדול לבין שובו של
הרוצח בשגגה אל ארץ אחוזתו? לאור ההבנות שעלו בכהן משיח,
ניתן לומר שהרוצח בשגגה מתנגש עם אחריותו הציבורית של הכהן
הגדול. הרוצח עשה בשגגה מעשה חמור כלפי כלל ישראל, ו
ואחריותו של הכהן היא תיקון כלפי עמ"י. אם כן, כאשר כאשר

החטא נעשה בקדנציה של הכהן הגדול, מותו של הדמות שהייתה אחראית למנוע את החטא מביאה לכפרה.

הגמרא במסכת מכות (דף יא עמוד א) דנה במשנה לפיה אימותיהן של הכהנים מספקות לרוצחים בשגגה מזון ומים בעיר המקלט, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו. נשאלת השאלה: מדוע תתקבל תפילתם של רוצחים? על פי התשובה המופיעה בגמרא, חובתם של הכהנים היא להתפלל על עמ"י, על מנת שלא יארעו תקלות, כגון רצח בשגגה, על ידם; מתוקף כך, לרוצח יש עילה להתפלל למותו של כהן משיח, שהרי הוא לא התפלל כראוי ואיפשר את הרצח.² בעקבות גמרא זו, נראה ראוי להוסיף את המושג 'מסירות נפש' לדמותו של משיח. במסגרת אחריותו של הכהן הגדול לכלל ישראל עליו להסתכן בפוטנציאל שרוצחים בשגגה יתפללו למותו, ובכך מוסר את נפשו עבור תיקון וכפרה בעמ"י. דברים אלו מובאים בבבירות ובחריפות בתרגום יונתן במקום.³ לפיכך, קושר העלי תמר⁴ בין מיתת כהן גדול לכפרת הרוצח בשגגה:

וקבעה לו התורה כפרה מיתת כה"ג. וצ"ב ואיך מיתת כה"ג תהיה כפרה להורג נפש בשגגה. ונראה עפ"י הגמרא במכות י"א בטעם מות הכ"ג, שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו עיין שם. הרי ששניהם אשמים בדבר, הרוצח והכה"ג, ובמות כה"ג בוודאי שנתכפר לו העוון שהרי מיתה

² רעיון זה מופיע בהקשר אחר במאמר 'ממון מגדיר אדם מגדיר ממון' מאת הבגרותא שלי נדב קרביץ, בחוברת המאמרים של שיעור ב תשפ"ד 'אברה הארץ'.
³ וישבון קנשתא ית קטולא מן יד תבע אדמא ויתובון יתיה קנשתא לקנשא דקלטיה דאפן לתמן ויתב כה עד זמן דימות פהנא רבא דרבי יתיה סגיא במשח רבונא ומטול דלא צלי ביומא דכפורי קודש קודשא על תלת עבירין קשין דלא תתקלון עמא בית ישראל בפולחנא נוקרא וביגילוי עריותא ובשדיות אדם וכןא וכהן בדיה לבטלותהון בצלותיה ולא צלי מטול בן אתקנס לממת בשתא ההוא:
⁴ הרב יששכר תמר (1896-1982) היה רב בעל השקפות ציוניות, כיהן כרב קהילה בתל אביב וכתב את 'עלי תמר', פירוש ארוך ומקיף לתלמוד הירושלמי.

מכפרת, ואחרי שנתכפר חלקו מתכפר כולו, שהרי שט"ח שבטל מקצתו בטל כולו. וכדברי הבבלי במכות תרגם ג"כ בירושלמי המיוחד ל"ב"ע במדבר ל"ה כ"ה, מטל דלא צלי ביומא דכיפורי בקה"ק וגו' והיה בידיה לבטלהון בצלותיה ולא צלי, ומטיל כן איתקנס לממת בשתא ההוא. ולפי היב"ע ניחא למה דוקא כה"ג, ולא אמרינן עד שימות אחד מצדיקי הדור, שהיה לו לבקש רחמים על בני דורו, אולם לפי דבריו שהיה לו לבקש רחמי בקה"ק ניחא. וכן משמע גם בירושלמי מכות פ"ב ה"ו, דהקשה על מה ששנינו במתניתין שאמותיהן של כהנים מספקות להם מחיה וכסות שלא יתפללו על בניהם שימותו, והרי קללת חינום לא באה, ומתרץ שעתים הם לתפילה, ויש עת ועונה שאינו נענה מפני הקיטרוג שיש עליו. כלומר שיתכן שהקטרוג יהיה חזק על הכה"ג שלא שם לב כלל להתפלל ע"ז ביוה"כ בקה"ק שלא תארע שפרכת דמים בישראל. (עלי תמר מסכת יומא פרק ז הלכה ג)

נסכם את מה שראינו עד כה: הכהן הגדול שנמשח בשמן המשחה נושא עליו את האחריות לדאוג לכפרתו ולמצבו הרוחני של עמ"י גם בהקריבו את חטאת העם, וגם כאשר הוא מוסר את נפשו למען הרוצחים בשגגה. כך קישרנו בין מושג המשיח לבין אחריות ומסירת נפש למען כלל ישראל.

משה כמשיח

לאחר העיסוק בהתייחסות לכהן משיח בפסוקים, נבחן את דמותו של משה, אליו ר' נחמן מתייחס בתור בעל בחינת משיח בזכות שפלותו וענוותנותו.

ענווה

ראשית כל, נתבונן בפסוק העוסק בלשון הרע של אחי משה על אודות לקיחת אשה כשית לו לאשה, אותו מצטט ר' נחמן:

(א) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחָה עַל־אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכֹּהֵנִית אֲשֶׁר
לָקַח פְּרִיאֲשָׁה כִּשִׁית לָקַח: (ב) וַיֹּאמְרוּ הָרֶג אֶת־בְּמִשְׁחָה דְּבָר
יְקָיֵם הָלֹא גַם־כִּנּוּ דְּבָר וַיִּשְׁמַע יְקֹנֵק: (ג) וְהָאִישׁ מִשְׁחָה עָנִיו
מֵאֲד מִפְּלִי הָאֱלֹם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס (במדבר י"ב, א'-
ד')

משה רבינו שותק אל מול דברי הביקורת של אחיו. התורה היא זו שמציינת לשבח את ענוותנותו של משה, לעומת הדברים השליליים שאמרו עליו אחיו. בקריאה ראשונה נראה להבין את שתיקתו של משה לפי דברי ר' נחמן וההבנה הציבורית הפשוטה של ענווה ושפלות: אדם שממעיט ומאפס את ערכו כמעט לחלוטין. מתוך השוואת ערכו האפסי לערכה העצום של מטרה אחרת, עם ישראל במקרה זה, העניו מבין שעליו להקריב את עצמו עבור אותה מטרה נעלה. בניגוד להבנה זו של מושג הענווה, נראה את פירושו של הנצי"ב מוולוד'ין לסיבת שתיקתו של משה:

ומשמעות עניו הוא שאינו חושש לכבודו וצער, ולא משום שהוא שפל בעצמו ואינו מכיר בעצמו שאינו ראוי לזה הצער והעדר הכבוד, אלא משמעות עניו שהוא מתנהג בלי חשש על כבודו⁵ (העמק דבר במדבר י"ב, ג')

דברי הנצי"ב מצריכים חשיבה מחודשת ביחס לזו של ר' נחמן. בדברי ר' נחמן ניתן להבין כי הדרך המתקנת למסור את הנפש עבור עם ישראל, היא אך ורק מתוך הכרת שפלות הפרט, אל מול גדלות

⁵ להרחבה עיין בדברי ההרחב דבר על אתר

כלל ישראל.⁶ לעומתו, הנצי"ב מבקש מהפרט לראות את גדלותו, שכן הענווה האמיתית היא כזו המגיעה מתוך הכרה בגדלות האדם, והתנהגות מבלי חשש לכבודו. הענווה של משה היא לא מתוך הסכמה לשפלותו ואיפוס ערכו העצמי על מנת לראות את גדלות הכלל, אלא יכולתו של משה להנהיג את העם מבלי לחשוש לכבודו. ענווה זו מתגלה בין היתר כאשר אחיו מתייחסים באופן שלילי למעשיו: שתיקתו של משה אינה משום שאינו במעלה להגיב (קריאת ר' נחמן לשפלות), אלא מתוך גדלותו אין הוא חש צורך להתייחס.

מסירות נפש

ע"פ ר' נחמן, מאפיין נוסף בדמותו של משה המרכיב את בחינת משיח שבו, היא תכונת מסירות הנפש. תכונה זו מתגלה באופן העוצמתי ביותר במהלך משא ומתן שמשה מנהל עם הקב"ה לאחר חטא העגל:

(ל) וַיְהִי מִמְּחֹלֶת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־ה' אַתָּם חָטְאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְקֹנֶק אוֹלִי אֲכַפְּרָה בְּעַד חֲטֹאתֵכֶם: (לא) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל־יְקֹנֶק וַיֹּאמֶר אֲנִי חָטָא הָעַם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִי זָהָב: (לב) וְעַתָּה אֲסַחֵשָׂא חֲטֹאתֶם וְאִם־אֵין מִחְנִי נָא מִסַּפְּרֶךְ אֲשֶׁר כְּתִבָּת: (שמות ל"ב, ל')-
(ל"ב)

לאחר דברי התוכחה לעמ"י, עולה משה אל הקב"ה כדי לכפר על החטא הגדולה. משה בא אל הקב"ה בדרישה שמזכירה את האחריות הציבורית שהופיעה אצל כהן משיח, כאשר הוא ניגש

⁶ להרחבה על קריאה זו של ר' נחמן, ראה ליקוטי תפילות ח"א - פא

לגמרי לבדו לדרוש כפרה על חטא העם. דרישה זו לא מגיעה מסתם אדם: רגעים לפני כן, הציג הקב"ה למשה למחות את עמ"י ולעשות את משה לגוי גדול,⁷ כלומר שהוא יהיה תחילתו של העם הנבחר החדש. גדלות ומוחלטות מסירות הנפש של משה במעמד הזה מתוארת בגמרא, וביתר פירוט בדברי הרב קוק על יחסו של משה אל הערב רב:

ויחל משה את פני ה' – [...] ושמואל אמר מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר ואם אין מחני נא מספרך. (תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב עמוד א)

...ואמרו בזוהר, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אבינו, אף על פי שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מכל מקום לא בקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה", אבל משה רבנו ע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין – מחני נא מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה הוא עוה"ב עצמו. (הרב קוק, אגרת תקנה)

משה מבין את יחסו של הקב"ה אליו כאדם גדול הראוי להיות תחילתו של עם נבחר, ובוחר להשתמש ביחס זה כדי להתמקח עם הקב"ה על גורל עמ"י. מתוך מעמדו הנעלה מבין משה את האיום הממשי שביכולתו להציב בפני הקב"ה, ובגישה זו הוא פונה אל הקב"ה כדי להציל את העם. כלומר, בקשתו של משה מתבססת על היותו בעל מעמד, ולא מתוך שפלות המאפסת את מעמדו. משה לא מוסר את נפשו עבור עמ"י כיוון שהוא כאפס וכאין לעומת כלל

⁷ וַעֲמָהּ הַנִּיחָה לִי וַיִּחַרְאֲפִי בָהֶם וְאֶכְלֶם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָּדוֹל: (שמות פרק לב פסוק י')

ישראל, אלא מתוך שהוא לא אפס ואין אלא ישות בעלת חשיבות, יש משמעות להקרבתו עבור כלל ישראל והמשכת עמ"י. בחירתו של משה להקריב את עצמו עבור עמ"י, וגדלותו המאפשרת לו לעשות זאת, קשורות זו בזו. גדלותו נובעת מתוך עמ"י וקשורה בה, כמובא במדרש:

וישלח ישראל כל דברי תורה צריכין זה לזה שמא זה נועל וזה פותח וכאן נאמר וישלח ישראל ובמקום אחר תלה שליחות במשה שנא' (/דברים ב') ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכתוב וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וכתוב וישלח משה מלאכים מקדש, נעברה, הכתובים האלו צריכין זה לזה שמשה הוא ישראל וישראל הן משה ללמדך שראש הדור כל הדור. (במדבר רבה פרשה יט סימן כח)

במשה רבינו נתגלתה מידת "ראש הדור כל הדור", ומידה זו היא שהעניקה לו את מעמדו, שנעשה רלוונטי ביותר במעמד מסירות הנפש לאחר חטא העגל. ובאמת, מן הפסוקים לא משמע שמסירת נפשו של משה תביא לכפרתם של בני ישראל, אלא שאם לא יכופרו, אין תכלית למנהיגותו. כן מובן גם מהשיח בין הקב"ה למשה אחרי חטא העגל בו הקב"ה מבקש להכרית את עמ"י, כמובא לעיל.⁸ נראה לומר שמדרש זה הוא שהביא את הרמב"ם לכתוב את דבריו בהלכות מלכים:⁹

[...] על הסרת לבו הקפידה תורה שנאמר ולא יסור לבבו, שלבו הוא לב כל קהל ישראל לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר כל ימי חייו. (רמב"ם מלכים ג', ו')

⁸ שם.

⁹ ע"פ מקורות וצייונים במשנה תורה לרמב"ם מהדורת פרנקל.

אינו חושש לכבודו – ביטול הרצון

בהקשר זה, ברצוני לתת פרשנות מרחיבה לדברי הנצי"ב, בתיאורו את העניו כ"מתנהג בלי חשש על כבודו". הקישור בין כבוד לרצון הוא נפוץ מאוד, החל מהאימרה העממית "רצונו של אדם כבודו", ועד הקשר של הרצון אל ספירת הכתר, המתבטא גם בתור כבוד. אם כן, העניו הוא אדם שלא רק שלא חושש לכבודו, אלא גם לרצונו. ברצוני לטעון כי במסגרת מסירות הנפש, שנובעת מענווה, נדרש חוסר חשש לרצון הפרטי, ובמידה מסוימת אף ביטולו המוחלט למען הכלל. דוגמה מובהקת לכך היא לקראת סוף תקופת מנהיגותו של משה, כאשר הוא כבר מנהיגם של בני ישראל, ומוביל אותם במדבר:

(א) וַיְדַבֵּר יִקְנֹק אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) נָלֶם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תֹאכְלָה אֶל־עַמִּי: (ג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הִחַלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַעֲבֹא וַיְהִי־עַל־מִדְיָן לַתַּת נִקְמַת־יִקְנֹק בְּמִדְיָן: (ד) אֵלַי לַמָּטָה אֵלַי לַמָּטָה לְכָל־מִטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלַחוּ לַעֲבֹא: (ה) וַיִּמְסְרוּ מֵאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל אֵלַי לַמָּטָה שְׁנַיִם־עָשָׂר אֵלַי חֲלוּצֵי עֲבֹא: (במדבר ל"א א'-ה')

מדברי הקב"ה משתמע שמלחמת מדין היא משימתו האחרונה של משה, ויחד עם סיומה יסיים משה את חייו. לכאורה, כל אדם היה דוחה את המשימה הזו עד תום, ובכך דוחה את קץ חייו ככל האפשר. לעומת זאת, משה מבצע את המשימה מתוך ביטול רצונו הפרטי עבור עמ"י, למרות שמיתתו תלויה בדבר. כך מפרש גם רש"י:

(ג) וידבר משה וגו' - אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר:

(ה) וימסרו - להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל, עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר

(שמות יז, ד) עוד מעט וסקלוני, ומשמעו שמיתת משה
תלויה בנקמת מדין, לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן:
(רש"י במדבר לא)

השפת אמת מתייחס למעלת הלוחמים, שכמובן מתקשרת עוד יותר
ללב המאמר, אך יסוד התנועה המתוארת היא בהימשכות אחר דרכו
של משה, כזו של ביטול הנגיעה בדבר ובמילים אחרות ביטול
הרצון:

וזהו ה' שבחו של מרע"ה שלא ה' מרגיש שום נגיעה כלל.
וכ"כ המפרשים פי' הפסוק "החלצו מאתכם", שאנשי
המלחמה צריכין לחלוץ כל נגיעות עצמותן למס"נ
למלחמות ה'. וכתוב "וימסרו מאלפי ישראל..." כו', פרש"י
כיון ששמעו במיתתו של משה כו'. שהם ה' להם נגיעה
בזה. אבל משה רבינו ע"ה באמרו החלצו מאתכם, ביטל
מהם כל הנגיעות, ונמסרו בע"כ ונמשכו אחר דרכו של משה
רבינו ע"ה. (שפת אמת - פרשת מטות [שנת תר"נ])

כלומר, מקרה מלחמת מדין מלמד אותנו על ההכרח בביטול הרצון
במסגרת תפקיד המנהיג, ורק מתוך כך ניתן למלא את התפקיד בצורה
המיטבית ולסחוף את העם.

לאחר שקשרנו בין ביטול רצונותיו של המנהיג ליכולתו להנהיג עם,
נעיין במקרה בו לכאורה המנהיג מתנתק מן העם, וחרף כך מחויבותו
והנהגתו לא מאפשרות לו לקיים את רצונו הפרטי. מקום בו דווקא
ניתן לראות את רצונו הפרטי של משה, הוא בתחנונו אל הקב"ה
להיכנס אל ארץ ישראל:

(כג) וְאַתְחַנֵּן אֶל־יְהוָה בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר: (כד) אֲדֹנָי יְהוִה
אֲתָה הַחַלּוֹת לְהִרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גְּדֹלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה
אֲשֶׁר מִי־אֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וּכְגִבוּרְתְּךָ:
(כה) אַעֲבֹה־נָא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן

הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּן: (כו) וַיִּתְעַבֵּר יְקֹנָק בִּלְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר יְקֹנָק אֵלַי רִבְלִי אֶל־תּוֹסֹף דִּבֶּר אֵלַי עוֹד בְּדִבְרֵי הַזֶּה: (דברים ג' כ"ג-כ"ו)

בפרשת ואתחנן, מתחנן משה אל הקב"ה על מנת שיאפשר לו להיכנס לארץ. מה שמתקשר לעניין ביטול הרצון, או אולי בעצם קיומו, נלמד מתיאורו של משה לתגובתו של הקב"ה: "ויתעבר ה' בי למענכם". לכאורה, משה משליך מעליו את האחריות באמירה כי עם ישראל הם האשמים במניעת כניסתו לארץ. בפרשנות לעניין זה ישנן מחלוקות רבות. ראשית נעיין בפירוש רש"י:

למענכם - בשבילכם, אתם גרמתם לי. וכן הוא אומר (תהלים קו לב) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: (רש"י דברים ג' כ"ו)

רש"י מפרש שבאמת עמ"י הם האשמים בחוסר יכולתו של משה להיכנס לארץ. זוהי ההבנה הפשוטה והמוכרת, לפיה חטא מי מריבה וההכאה בסלע הם הגורמים לכך שבסופו של דבר נמנע ממשה להיכנס לארץ. תפקידו של משה כמנהיגו של העם קושר אותו אל חטאם, ובין אם ירצה ובין אם לאו, נאלץ לבטל את רצונו בעבור עם ישראל. למרות רצונו ותחנוניו להיכנס לא"י, בתור דמות משיח המנהיגה את עמ"י נגזר עליו לשאת את חטא העם, עד כדי ביטול רצונו הפרטי.

הבנה שונה ומעניינת מובאת בחזקוני:

ויתעבר ה' בי למענכם אמר הקדוש ברוך הוא למשה אם אתה עובר בארץ יאמרו מה שנגזר על דור המדבר שלא ליכנס לארץ היינו לפי שאין להם חלק לעולם הבא ואם תכנס לארץ בתפלתך יאמרו לא חש משה אלא על עצמו אלא

תיקבר אצלם ותביא עמך לעתיד היינו ויתא ראשי עם.
(חזקוני שם)

לפי דברי החזקוני, מצטייר כאן סיפור אחר: משה רבינו, מנהיג דור המדבר, ראה את כל אותם אלו שהוציא ממצרים מתים במהלך מסעותיהם במדבר. במידה מסוימת ניתן לומר שמשה חש שסיים את העבודה שהוטלה עליו: משימתו הראשונית הייתה להוציא את עמ"י מהמדבר ולהוליכם, וכעת לא נותר אף אחד מאותו דור. לנגד עיניו ניצב דור שלא ידע את מצרים, נרגש ונפעם לקראת כניסה לארץ ישראל. משה רבנו, עייף ותשוש מהנהגה ארוכת שנים, מרגיש שהעם שאותו נועד לשרת איננו עוד, וסוף סוף הוא יכול להביע את רצונו הפרטי, שהוא כניסה לארץ המובטחת. להפתעתו, הקב"ה לא מסכים להבנה זו. עונה הקב"ה: למרות שהעם אותו הנהגת איננו עוד, השליחות שלך ומחויבותך כלפיהם לא תמה. למרות שאתה תשוש מהנהגה ארוכת שנים, אין ברירה אלא שתישאר במדבר, כדי למות עם אותם אלו שהוצאת ממצרים, על מנת להעלותם איתך לארץ לעתיד לבוא. שליחותך והקשר שלך אל העם הזה הם הרבה יותר משחשבת: על אף שנים של תרומה והנהגה, סופו של מנהיג, ומשיח, הוא יחד עם עמו.

סיכום

פתחנו בתורה ע"ט בליקוטי מוהר"ן, לפיה המוסר את נפשו עבור עמ"י, מתוך ידיעת שפלותו וחשיבות וגדולת ישראל, יש בו מידה של משיח. ביררנו את דברי ר' נחמן, תחילה בכהן משיח המוזכר בתורה בשני מקומות מרכזיים: כהן משיח המקריב קרבנות ציבור, ומות כהן גדול המכפר של הרוצח בשגגה. אזכורים אלו הבהירו את

חשיבותו של משיח כדמות בעלת אחריות ציבורית לעמ"י, הנושאת את כפרתה ומצבה הרוחני על גבה. לאחר מכן, דנו בשלושה מאפיינים שונים בדמותו של משיח, אותו ר' נחמן הביא בתור הדוגמה למסירות נפש אידאלית כנזכר לעיל: ראשית, בענוותנותו ובביאור המושג ענווה. שנית, במסירות הנפש של משה רבינו עבור עמ"י, ובפרט לאחר חטא העגל. ולבסוף, ביכולתו של משה לבטל את רצונותיו הפרטיים עבור הכלל.

ראוי לומר שקריאת דברי ר' נחמן לאור המקורות שהובאו לעיל, בפרט לאחר הבאת דברי הנצי"ב על עניין הענווה, נעשית במגמת ארץ-ישראלית לדבריו של ר' נחמן. בקריאה פשוטה, ניתן להבין את ר' נחמן כמבקש מיהודי בגלות להשפיל את עצמו, ומתוך כך לראות את גדולת כלל ישראל. הבירור שנעשה מבאר שאם ברצוננו לגלות את דברי ר' נחמן במימד הזמן, עלינו להיות בעלי מימד פרט עוצמתי, אשר מתוכו מסירות הנפש היא בעלת משמעות רבה ועמוקה מני ים.

דברים אלו מובאים בבהירות בדברי הרב קוק, על גדולת הפרט שמתוכה מתעצם הכלל:

יש בהאישיות הפרטית של כל יחיד ענין איכותי יותר נשגב ונעלה ממה שיש בהכלל כולו על ידי ערך הקיבוץ שלו, והצד העליון הזה האישיות הוא המאיר ומחיה את הכלל כולו. ולפי רוממות הערך של האישיות, ולפי ריבויים של האישיות גדולי הערך, הכלל מתעלה מאד מאד בערכו הכללי, והעלייה הכללית היא שיהיה לגמרי מתאים אל הגודל האישיותי היותר שלם. (שמונה קבצים קובץ ב קלט)

צה"ל

לאחר ביאור כל הנ"ל, ניתן לעשות את שביקשנו בפתיחה, לצבוע את חיילי צה"ל באורו של משיח. מתוך הבירור שעשינו, אבקש לדייק את דברי ולומר כך: במאמר זה ניסיתי להבין מהי התודעה איתה עלי להתגייס, כך שמסירות הנפש המובנית בקרב לוחמים בדורנו תיעשה בצורה המיטבית. ברור לי שע"פ הנאמר לעיל, גילוי מידת משיח בחייל ואפילו במצבי מסירות הנפש, איננה מובנית או הכרחית, ובהתאם ישנן עוד מידות רבות ושונות של משיח שמתגלות בדרכים שונות במציאות.

מה שמונח בתת-המודע של כתיבת המאמר הזה, הדבר שהציק לי והוביל אותי לכתיבתו, הוא השבח שהורעף בתחילת המלחמה על מוות על קידוש ה'. משהו בתנועה של אידאליזציית הצבא, ובפרט של מוות בצבא, הפריע לי מאוד. היא הזכירה לי במקרה הטוב את דמותו של דן טיילור מפורסט גאמפ, שכל סיפורו הוא של דמות שכל מטרתה היא למות בצבא, ובמקרה הרע האדרת המוות בשם הדת, או במילים אחרות – חילול ה'.

לא באתי לשים את הדגש על חיים למען קידוש ה', כפי שנעשה בתקופת השואה, אלא להרחיב את מושג מסירות הנפש, ולדייק את הענווה. מסירות נפש היא לא בהכרח מוות: עצם הצבת הפוטנציאל של מוות עבור העם מהווה מסירות נפש עצומה, כפי שראינו בתפילת כהן גדול ברוצח בשגגה, ובדיונו של משה עם הקב"ה לאחר חטא העגל. ענווה איננה איפוס הערך העצמי והיסחפות עיוורת אחר הכלל, אלא בניית הקומה העצמית שמתוכה הבחירה ללבוש מדים

ולהילחם עבור העם והארץ, מתוך ידיעת הסיכון הגבוה, נעשית
משמעותית הרבה יותר.

